

MÜHİMME DEFTERİ

Koşuşlar, nr. 888; 3 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Nezihî Aykut v.dğr.), Ankara 1993; 5 Numaralı Mühimme Defteri (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), Ankara 1994; 6 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1995, I-II; 7 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1997-99, I-IV; 12 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1996, I-III; Mühimme Defteri 90 (nşr. Nezihî Aykut v.dğr.), İstanbul 1993; Mühimme Defteri 44 (nşr. Mehmet Ali Ünal), İzmir 1995; 82 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 2000; 83 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 2001; 85 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 2002; 51 Numaralı Mühimme Defteri: Sultanın Emir Defteri (nşr. Hikmet Ülker), İstanbul 2003; Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s. 40-41, 79-82; G. Elezović, *Iz Carigradskih Turskih Arhiva: Mühimme Defteri*, Beograd 1951; U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine (1552-1615): A Study of the Firman According to the Mühimme Defteri*, Oxford 1960, s. XV-XVII, 3-31; Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterlerindeki Muamele Kayıtları Üzerine", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan - 2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 95-112, 315-331 (belgeler); *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (haz. Yusuf İhsan Genç v.dğr.), Ankara 1992, s. 82-95; B. Lewis, "The Ottoman Archives as a

Source for the History of the Arab Lands", *JRAS*, sy. 142 (1951), s. 139-155; Tefvik Temelkuran, "Divân-ı Humâyûn Mühimme Kalemi", *TED*, sy. 6 (1975), s. 129-175; W. S. Peachy, "Register of Copies or Collection of Drafts? The Case of Four Mühimme Defters from the Archives of the Prime Ministry in Istanbul", *TSAB*, X/2 (1986), s. 79-85; G. David, "The Mühimme Defteri. As a Source for Ottoman-Habsburg Rivalry in the Sixteenth Century", *Ar.Ott.*, XX (2002), s. 167-209; Feridun M. Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Ku-yûd-ı Muhimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 107-139; Suraiya Faroqhi, "Mühimme Defterleri", *EP* (İng.), VII, 470-472.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

MÜHMEL (المهمل)

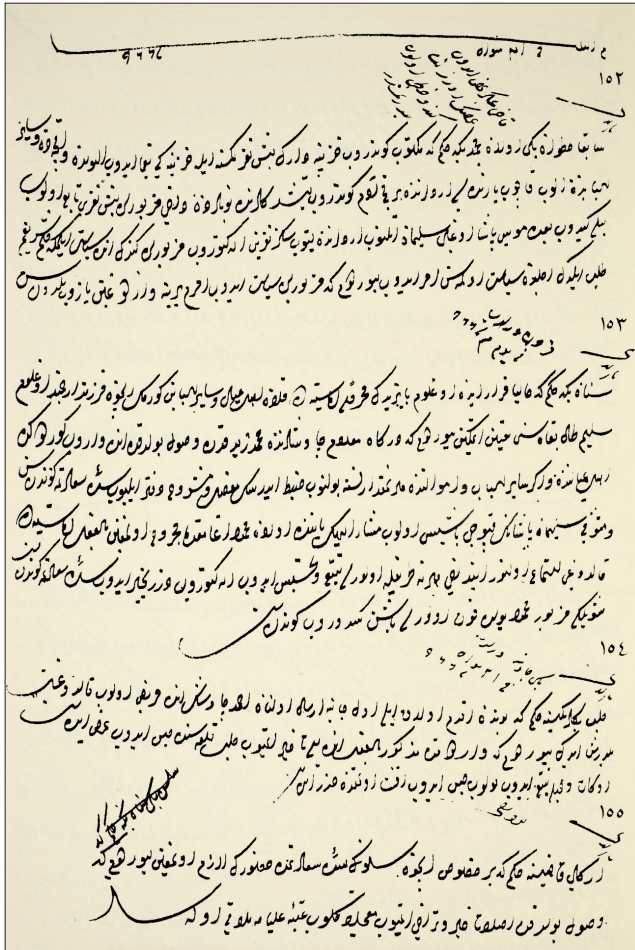
Ayrıt edici kimliği belirtilmeyen râvi anlamında hadis terimi.

İhmâl masdarından türeyen mühmel kelimesi sözlükte "ihmal edilmiş, terk edilmiş" anlamına gelir. Terim olarak ismi,

künyesi, lakabı ya da nisbesi başka râvi veya râvilerin ismi, künyesi, lakabı yahut nisbesine benzediği halde kimliği açık bir şekilde belirtilmeyen râviyi ifade eder. Mühmel tabiri ayrıca "senesinde mühmel bir râvi bulunan hadis, birçok isim ve sıfatı bulunduğu ve bunlardan biriyle meşhur olduğu halde meşhur olmayan bir isimle zikredilen kimse, yazılışları birbirine benzeyen ve aralarında sadece nokta farkı bulunan harflerden noktasız olan harf" gibi mânalara da gelir. Hadis kitaplarının hemen hepsinde mühmel râvilerle karşılaşmak mümkündür. Bunun başlıca sebebi hadisin rivayet edildiği dönemlerde bu isimlerin ilim çevrelerinde bilinmesidir.

Hadislerde geçen mühmel râviler birkaç yolla bilinir. 1. Râviyi zikreden kimseye veya râviye ve hocasına bakılarak. Meselâ bazı âlimlerin tesbitine göre hadis hâfizları Süleyman b. Harb ve Ârim el-Basrî, "Hammâd" ismiyle Hammâd b. Zeyd'i kastederler. Ebû Seleme et-Tebûzekî, Affân b. Müslim, Haccâc b. Minhâl ve Hüdb b. Hâlid ise "Hammâd" dedikleri zaman Hammâd b. Seleme anlaşılır. Bir râvi, mühmel adla zikredilen birkaç muhaddisin sadece birinden hadis rivayetiyle meşhur ise o mühmel ismin kime ait olduğu kolayca bilinir. Nitekim Ahmed b. Abde ed-Dabbî, Müsedded b. Müserhed ve Ebû'r-Rebî ez-Zehrânî yalnız Hammâd b. Zeyd'den, Behz b. Esed ve Ebû Seleme et-Tebûzekî ise sadece Hammâd b. Seleme'den rivayette bulunur. Mühmel ismin sahibi bazan da kendisinden daha çok rivayette bulunan kimseden hareketle tesbit edilir. Meselâ Velîd b. Müslim, hem Süfyân es-Sevrî hem Süfyân b. Uyeyne'den rivayet etmekle beraber Süfyân b. Uyeyne'den rivayetleri çok fazladır. Velîd, "Bana Süfyân rivayet etti" dediği zaman büyük ihtimalle bunun Süfyân b. Uyeyne olduğu anlaşılır. Esasen bu gibi durumlarda kendisinden daha çok rivayette bulunulan hoca ya da ismiyle, diğeri kimliği belirtilerek zikredilir (İbn Hacer, s. 227-228). Mühmel isim ilim yolculuğu yapmakla bilinen biri değilse onun hocasının hemşehrisi veya meşhur talebesi olabileceği düşünülerek belirlenebilir.

2. Zikredildiği yere ve mensup olduğu tabakaya bakılarak. Senedin sahâbe tabakasında sadece "Abdullah" dendiği zaman Abdullah b. Mes'ûd kastedilir. Seleme b. Süleyman'a göre Abdullah isminden Mekte'de Abdullah b. Zübeyr, Medine'de Abdullah b. Ömer, Küfe'de Abdullah b. Mes'ûd, Basra'da Abdullah b. Abbas, Horasan'da Abdullah b. Mübârek anlaşılır. Ebû Ya-

Tarih başlıklı bir mühimme sayfası (BA, MD, nr. III, s. 65/152)

lâ el-Halîlî'ye göre Basralılar Abdullah de-yince Abdullah b. Amr b. Âs'ı, Mekkeliler Abdullah b. Abbas'ı, Kûfeliiler Abdullah b. Mes'ûd'u, Medineliler Abdullah b. Ömer'i kastederler. Nadr b. Şümeyl'e göre ise Abdullah adıyla Şamlılar Abdullah b. Amr b. Âs'ı, Medineliler Abdullah b. Ömer'i ifade ederler. Bazı Mısırlılar'ın Abdullah dediklerinde Abdullah b. Amr b. Âs'ı kastettikleri bilinmektedir (Süyûtî, II, 326-327).

3. Mühmel ismin geçtiği rivayetler arasında karşılaştırma yapılarak. Rivayetlerden birinde mühmel olarak zikredilen bir râvinin kimliği başka rivayetlerde açıkça belirtilmiş olabilir. Meselâ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçen bir rivayette (I, 338) Şu'be b. Haccâc'ın hocası diye geçen Ebû Hamza'nın Ebû Hamza el-Kasâb olduğu aynı hadisin Müslim'deki rivayetinden ("Birr", 96) anlaşılmaktadır. Mühmel isim bu yollardan biriyle tayin edilemezse karînelere ve zann-ı gâlibe göre karar verilir. Hadisin senesinde geçen mühmel râvi sayısı iki veya daha fazla olabilir. Bu râvilerden biri zayıf olup rivayetin hangisinden geldiği bilinemediği zaman hadis zayıf kabul edilir. Mühmel râvilerin hepsi de güvenilir olduğunda hadisin sıhatine zarar gelmez.

İlk dönemlerden itibaren muhaddisler naklettikleri hadislerde geçen mühmel isimlerin kimliğini belirlemeye önem vermişlerdir. Bu husus daha çok hadis usulü kitaplarında, yazılış ve okunuşları aynı olmakla beraber farklı şahısları gösteren isimlerin konu edildiği "müttefik ve müfterik" bahsinde ele alınmaktadır. Ancak mühmelle ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir. Ebû Ali el-Gassânî, *Takvîdül-mühmel ve temyîzü'l-müşkil* adlı kitabında *Şahîhâyn*'de geçen mühmel isimlerin kimliklerini belirlemeye çalışmıştır. Hatîb el-Bağdâdî'nin de *el-Mühmel fi beyâni'l-mühmel* adlı bir eseri bulunmaktadır (Keşfü'z-zunûn, II, 1812). İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*'de mühmel konusuna temas ettiği gibi bu eserin mu-kaddimesi olan *Hedyü's-sârî*'nin bir bölümünde (s. 222-245) *Şahîh-i Buğârî*'de geçen mühmel isimleri tesbit etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 338; Müslim, "Birr", 96; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 290; XIX, 150; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseyinî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), III, 212-215; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb v.dğr.), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 222-245; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1989, II, 323-327; Râdiyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kâf*

vü'l-eşer fi şafvi 'ulûmi'l-eşer (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1408, s. 104-106; Ali el-Kârî, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker*, İstanbul 1327, s. 71, 205, 223, 224; *Keşfü'z-zunûn*, I, 470; II, 1812; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-ḥadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Beyrut 1392/1972, s. 45; Sezgin, *GAS*, I, 141; Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru mustalaḥi'l-ḥadîs*, İstanbul, ts. (Der-saâdet), s. 212-213; Muhammed b. Türkî et-Türkî, "Temyîzü'l-mühmel mine's-Süfyâneyn", *Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 33, Riyad 1422/2001, s. 131-263.

ABDULLAH AYDINLI

MÜHMELE

(المهملة)

Noktasız harflerle yazılan ve âtile diye de anılan şiir ve kaside anlamında edebiyat terimi. (bk. HAZİF).

MÜHR-i HÜMÂYUN

(bk. MÜHÜR).

MÜHR-i NÜBÜVVET

(bk. NÜBÜVVET MÜHRÜ).

MÜHR-i SÜLEYMAN

(مهر سليمان)

Hz. Süleyman'a isnat edilen mucizevî yüzük, bu yüzüğün üzerine hakkedilmiş altı köşeli yıldız.

Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup müslümanlar arasında "hâtem-i Süleyman", yahudi ve hıristiyanlarca "Dâvûd yıldızı" diye anılır. Hermetik geleneğe makrokozmosu temsil eder. Kadim Hind'de yaratıcı Vişnu üçgeniyle yok edici Şiva üçgeninin iç içe geçmiş şekli olarak yorumlanır ve maddî âlemin yaratılışı ile yok oluşunu simgeler. Üçgenlerden birinin hayatın olumlu yönlerini, diğerinin olumsuzlukları temsil ettiğine inanılan bu sembol İslâm öncesi Doğu kültürlerinde madde ile mâna, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, derun ve mâsivâ, kadın ve erkek gibi zıtlıkları temsil etmiştir.

Altı köşeli yıldız motifinin Ortadoğu coğrafyasında Tunç devrinden itibaren sıkça kullanıldığı arkeolojik kalıntılardan anlaşılmaktadır. Helen, Roma, İbrânî, Asur, Sumer, Bizans gibi eski medeniyetlerden günümüze ulaşan eşya ve eserler üzerinde göze çarpan bu yıldız eski Türkler'in on iki hayvanlı Türk takviminde bir sembol ola-

Üzerinde mühr-i Süleyman'ın bulunduğu Barbaros sancağı

rak yer almaktadır. Mitolojik zamanlardan itibaren bereket ve güç sembolü diye algılanmış olup putperest toplumlarda kutsal kabul edilmiş, tarih boyunca pek çok millet ve kültür tarafından kullanılmış, üretilmiş, bulundurulmuş ve taşınmıştır. Ona atfedilen anlam da bu sebeple her devirde değişmiştir. Altı yönünün insanın yüzünü, matematikte ilk mükemmel sayıyı, dünyanın altı günde yaratılmasını, bereket ve bolluğu sembolize ettiği, insanı şer güçlerden koruyan tılsım olduğu gibi fikirler de öne sürülmüştür.

Mühr-i Süleyman hıristiyan ve yahudiler arasında beş kolları olarak bilinir. Altı kollu olana Dâvûd yıldızı ya da "magen David" denilmektedir. Yahudi geleneğinde, altı köşeli yıldız motifinin milâttan önce VI. yüzyıldan kalma bir mühürde ve Kefernahum'da yer alan bir sinagogun (m.s. IV. yüzyıl) duvar süslemesinde rastlanan erken kullanımlarının özel bir mâna taşımadığı ve dekoratif amacın ötesine geçmediği kabul edilir. Ortaçağ'da daha ziyade kilise süslemelerinde rastlanan bu motifin yahudi geleneğinde bilinçli biçimde kullanımı başlangıçta yahudi büyü öğretisini ifade eden pratik Kabala ile sınırlı kalmıştır. Nitekim Ortaçağ boyunca asıl yahudi sembolü olarak altı köşeli yıldızdan ziyade yedi kollu şamdan (menorah) motifi öne çıkmıştır. Yıldız motifinin Süleyman'ın mührü ile (hatam Şlomo) ilişkilendirilmesi de yine pratik Kabala'ya dayanır. Talmud'da yer alan bir pasaj, iyi ve kötü ruhları kontrol etmesi için Kral Süleyman'a verilen sihirli yüzük üzerinde Tanrı'nın en kutsal ismi kabul edilen dört harfli YHWH isminin (Tetragrammaton) işlenmiş olduğundan bah-